

10-74921991

ŠTA JE TO PSIHO KRITIKA

BOŽO VUKADINOVIĆ

U jednom tekstu, nedavno, kao psihokritičare pomenio sam Sarla Morona, Bašlaru, pa i našeg Miloševića. Da nisam pogrešio? U strogom smislu, zaista, psihokritika je preuska da ih sve prihvati, jer su u pitanju vrlo distinktno psihološke metodologije. Ali, ko može nazvati književnog istraživača psihoanalitičarem, ili medicinskim ili naučnim psihologom, kako se za neke od njih kaže? Jer, to bi značilo da psihoanaliza u literaturi ima za cilj nešto drugo a ne analizu i kritiku literature, na primer, "terapijsku", a čini se da termin psihokritika ima više srede od svih dosadašnjih. Zbog toga sam ovoliko dopustio jednu prviridnu imprecizaciju da ovu različitu grupu, i po rezultatima i metodama, nazovem psihokritičarima. U specifičnom značenju koji ovom terminu daje Sari Moron nema mesta, ipak, za druge psihologe literature. Definicija psihokritike tiče se samo jedne discipline čiji je otac sam Moron, a za čitaoca će biti naj-

bolje da uzme njegovu knjigu *Od opsedantnih metafora do ličnog mita*, sa podnaslovom *Uvod u psihokritiku* i da je pročita na francuskom. U pregovoru ovoj knjizi naći će i kritiku drugih psihoanalitičkih sistema.

Psihokritika ima nekog srodstva sa istorijskom i biografskom kritikom. Ona upoređuje život pisca sa njegovim delom. Ona voli da pronalazi zajednička arhetipska stanja koja dominiraju vremenom i prostorom a prisutna su u piščevom delu. Ali ona traži retke fragmente iz piščevog života koji saleću nesvesnu ličnost pisca, i nesvesno se, u nizu varijanata i preobražaja, prenose u njegovu vokaciju. I dok biografska kritika životom objašnjava delo, dotle psihokritika delom objašnjava život. Eto kapitalne razlike na koju ukazuje Moron, koji je inače posvetio blizu tri decenije problemima ličnog mita koji se formiraju na opsedantnim elementima u nesvesnoj ličnosti pisca.

Šta je to lični mit čija pretpostavka predstavlja bazu psihokritike? "Nedostaje nam sredstvo koje bi dopustilo komparaciju jednog načina reagovanja i jednog načina sanjanja. Lični mit može da bude to sredstvo." Čuli ste šta kaže Moron. Istražuje se vrlo pažljivo, egzaktivo, jedan duševni kontekst koji postavlja relacije između biča stvaraoce i biča čoveka, koje je klasična estetika metafizički razdvajala, ili formulisala opštim tezama o uzajamnosti, paralelnosti ili suprotnosti dva biča. Na drugom mestu on kaže:

"Mi smo u stanju, empiričkim izučavanjem asocijativnih mreža, da zasnujemo hipotezu jedne dramatične unutrašnje, lične, situacije, neprestano modificirane reakcijom na unutrašnje ili spoljašnje događaje ali postojeane i prepoznatljive. To mi nazivamo ličnim mitom."

Još 1932. godine, isplivajući Malarmoeve teletove, Moron otkriva "mreže opsedantnih metafora": "Niko tada nije govorio, u

kritici, o mreži i o opsedantnim temama, izrazima danas banalnim. Godine 1954. poverom Rasina formulisao sam hipotezu "ličnog mita" koji je svojstven svakom piscu i koji se objektivno može definisati".

Rekao sam psihokritika ima izvesnog dodira sa istorijskom kritikom jer priznaje da analizom može da se utvrdi "reakcija ličnosti na postojeće okolnosti u funkciji iedne istorije ljudske vrste". Drugim rečima, ona veruje da se u vremen-skim prostornim granicama zajedničkim za jednu ljudsku vrstu, može govoriti i o piscu. i o njegovom nesvesnom, jer priznaje da postoji kolektivno nesvesno, i da je to kolektivno nesvesno prisutno i u ličnosti pisca. To su izvesne zajedničke predstave i snovi, a ne samo okolnosti života zajedničke za jednu grupu ljudi. Jedan Jungov pacijent ispisivao je u svojim pesmama snove koji su bili karakteristični po svojoj arhetipskoj tipičnosti, a da nije znao ništa o tome.

Za nas je važno, u domenu naših pisaca, s pozicija psihokritike, istina nešto dalje od ambicija Moronove psihokritike, ispitivati elemente arhetipa kod pisaca vezanih senzibilitetom i materijalom dela za revoluciju: buđenje opštih novih predstava iz podsvesti mase, njihov zajednički kurs, njihov odnos sa personalitetom pisca i njegovim "ličnim metodom", formiranim na najužem konfliktom spektru njegove nesvesne ličnosti. Zatim, kolektivno nesvesno iz koga nastaje čitava mitologija novije literature. Isto tako kako se vrši "svesno programiranje te mitologije". Odnos snaga nesvesnih kreativnih impulzija u piscu prema materiji kolektivnih predstava. Tako se otvaraju novi neslućeni domeni istraživanja, ovde delimično fiksirani.

Još malo da razgraničimo psihoanalizu u njenim širokim primenama od psihokritike. Nedavno je u Borbi objavljen jedan psihoanalitički tekst iz pera Huga Klajna

o Krležinom Leonu Glembaju, i obliku njegovog edipovskog kompleksa. Za psihokritiku problem se i ne sme tako postaviti. Ona zahteva da se ustanovi Krležin "lični mit" i njegovi opsesivni elementi. Da bi se to postiglo, potrebno bi bilo naći neki biografski podatak iz preprišćenog stanja i to tekav koji se može povezati sa buđenjem vokacije. Tek onda komparirati tekstone, ukoliko smo na tragu, i ustanoviti kako se variraju opsesivni elementi u formi jednog mitskog kompleksa ili u formama koje se isto tako mogu pridružiti istom problemu: političkog aspekta u kome se otac isto tako proturuje i karikirao kao i jedan negativni politički vod. Tako bi psihokritika, kao što i ina u svom načinu ekspliciranja, objasnila ono "superiorno inferiornim". Ovo su samo pretpostavke, ali ja potpuno prihvatam Moronovu tvrdnju da u svakom delu može da se ustanovi piščev "lični mit", i da on može biti rastumačen i definisan. I da je to mnogo bolje od klasičnog načina apstrahovanja junaka dela od ličnosti pisca i beskrajno variranje jedne teme dela, kao da je ona poreklo iz kreacije koja opet nije ni u kakvom bližem odnosu sa stvaralačkim ili nesvesnim bičem pisca koje se razvija u vrlo definisanim stepenima i čija materija isto tako može biti sagledana u svojoj atomskoj strukturi.

Dopustite mi da kažem: mi smo nezadovoljni kad nam psihoanaliza govori da je ovako dejstvovala edipovski kompleks u Leonu, a da ne znamo u kakvom je odnosu sa Krležinom ličnošću sam Leon. Ovakva primena psihoanalize u Klajnovom tekstu, inače upotrebno vredna pažnje, jer je Klajn obrazovao i vispren duh, ne postavlja psihokritička pitanja, i vi možete da samo poželite supretirati preciznih instrumenata psihokritike na vrlo bitnim sektorima odnosa nesvesne ličnosti pisca i njegovog dela.

SRBOLJUB MITIĆ

10-74922277

OZARENJE SIZIFA

Pa zašto boga li mu
Srce li mu
Svž u kosti mu da o
Neke tamo aeropadne
Oblake lobanju loimn
Zašto da se
S nekim tamo vašljivim
Vranama nadlećem
Kad prostor kad
Oblaci kad
Bilje i
Biča kad
Visina i
Dubina kroz
MENE misle
Tvrdje rečeno kroz
NEKOGA misle ako
Misli taj ŽIVOT AKO JE
CUDO ako je PESMA
taj život ako je
REČ budotvorna
Ako je
KLJUČ onda je
TU mora da je
Tu sasvim

Blizu smrti u meni
U nekome u samom
Epicentru patnje u
Nekoj kosti u
Nekoj kosti u
Nekoj kosti izgleda u
Nekoj loptastoj
Izgleda u neknoj KROVNOJ
U neknoj
Presudno oblikovanoj
Kosti rda malenog
Svemoguća ključić za
Nenađena vrata
IZLASKA da
Srećem na rez TAJNE
Da
Celom u šipke kaveza
Da pokuljamo iz nemoći
Iz robijašnice straha da
Procvetamo SMISLOM da
Osvojimo da osvujmo da
Osvujmo život.

GLAVA U RUKAMA

Ova ruka od zelenog
Voska mišta
Ne spaja

Ove oči samo slepo
Vise
Nad provalijom

Ova očajna glava sa
Osakćanom memorijom
Sumanuto udara
Po vratima beskraja

Ovaj mozak ovaj
Poskok u
Kotur se uvija

Pred skok da bi
Golo
Sunce za obraz

Ovo ogorelo lice
Ove vilice
Ovaj poraz od
Osmeha

Ova usta ova
Provalija od gladi
Ova usta ova
Slomljena frula

Ovi zubi ovi
Kuinjaci ovi
Očnjaci ovi
Vredni ovi
Krovažni i
Drestrani vučjaci
Na vratima groblja
Zamaskirani
Sreastim lažima
Usana
Smeškaju se podlaci
Dok kao pacovi
Dok kao risovi
Glodu cevaniće dana

Ova glava kao kafana
Kao apsana kao
Sparakao ovo moje
Očajno glavo gožde
Držim u rukama i
Nagovaram da peva
da psuje i
Da se osmehuje
Kad dode vreme
Mukama kojim se
Ne odoleva.

(NASTAVAK SA 6. STRANE)

Više mi nisu potrebne reči, treba mi vreme;
Vreme je da sunce kaže koliko je sati;
Vreme je da svet progovori, a usta zanemine;
Ko loše živi zar može jasno zapevati!

samo su prvi i poslednji stih održivi; srednja dva su postapallice i, uprkos svojoj neo bičnosti, banalni. Pa je strofa karakteristična za Brankovu poeziju, za raspone između njenih uzleta i padova, između smislenosti i nesmislenosti njegovih stihova koji daju dovoljno argumentata i za odricanje ako im se pride jednostrano. Gotovo niko od ozbiljnih pesnika njegove generacije nije pustio u svet toliko loših i lažnih stihova kao on, gotovo ni kod koga od njih antimanirističke intencije nisu, prerastle u manir i rutinierstvo. To nije ostajalo nezapaženo. Zbog privida poezije u njegovim stihovima, zbog lažnosti stihova koji su bili proizvod njemu svojstvenog manirizma, nikad nije prestajalo da se sumnja u autentičnu punoću njegove poezije. Dobrim delom svojih stihotvoračkih proizvoda on je u križu stvaralačkih blefa: tamo gde reč i stih gube značenje, gde ne radi ni samo o maniru, nego gde jedna nekontrolisana produkcija prelazi u artifizijalnost, ostaje bez značenja i bez sposobnosti da nosi poetsku poruku.

Branko Miljković bio je ličnost od formata i ambicija. Tako reći čim se pojavio pokušao je da zasnuje jedan nov književni pokret; tokom svojih jedinih pet, šest godina rada naprezao se da ostvari svoju poetiku, da izgradi svoj program. Takve ambicije obeležavaju širinu njegove stvaralačke platforme. Iako se nigde nije dovoljno ostarilo, svi njegovi začeci nagoveštavaju čoveka od koncepcija. On je više od svojih vršnjaka znao šta hoće, on je, zapravo, više od drugih pokušavao programski da deluje. Mučio se da se izrazi poezijom i da otkrije njene tajne; stvaralačka reč postala je predmet jednog od njegovih najinteresantnijih ciklusa pesama *Kritika poezije*. Razlika između njega i većine njegovih saputnika u tome je što mnogi od njih pevaju pesme, a on pokušava pesmom nešto da kaže. Kad je u jednom intervjuu NIN-u rekao da se Ajnštajn može prepevati, to je u jednom delu književne javnosti shvaćeno kao njegov najnoviji štos. Međutim, Branko Miljković je to zbilja pokušao, ako ne sa Ajnštajnom, onda s Heraklitom i Ničeom. On nije imao jasne ideje kojima bi predvoditi inspirisao sledbenike. Vraćanje Heraklitu, u suštini, nije prodor u novo, nego u već osvojeno; preko heraklitovske vatre, u onom ništa dostručao je kroz njegovu poeziju nihilizam kao osećanje sveta modernog čoveka. Branko Miljković je tako postao najizrazitiji nosilac tog senzibiliteta koji prevladuje u ovoj deceniji; posle Oskara

Davića, koji je prvih petnaestak godina posle rata davao ton tematskoj, leksičkoj i metaforičkoj strukturi jednom velikom delu naše poezije i koji je bio bez sumnje najuticajnija pesnička ličnost pedesetih godina, Branko se, to tek danas možemo da vidimo, javlja kao začetnik drugih čitavih strujanja iako je i sam prošao Davičovu školu. Sa Brankom i njegovom generacijom je došlo do oseke avangardizma, do oseke čije će se posledice najvidnije osetiti kod njihovih nastavljača i sledbenika. I pored nastojanja da se iz avanture avangardizma zađe u zatone sigurnog, proverenog stabilnog, Miljković je još imao smelosti i uverenja da u svoju poeziju unese dileme savremene društvene i filozofske misli; on je napisao nekoliko u posleratnoj poeziji zapaženijih revolucionarnih i rodoljubivih pesama; nije se libio da stvara poeziju koja će govoriti, koja će prepevavati diskurzivnu misao i poeziju koja će govoriti idejama revolucionarnosti. Pesnik koji je tvrdio verovao da se Ajnštajn može prepevati mogao je da piše revolucionarnu poeziju i da ne pravi ustupke; opštem njegovom pesničkom profilu ta nastojanja daju jednu posebnu dimenziju, potvrđuju moć poezije ali i moć pesnika.

Branko Miljković je u jednom trenutku poetskim previranjem našoj poeziji inaugurisao misonost, cerebralnost, filozofičnost i time joj dao jedan od snažnijih impulsa i u posleratnim godinama. Ta dimenzija njegovog pesništva, doduše, ne iz-

rasta na sopstvenoj filozofskoj misli; to je najčešće pokušaj da se prepeva Heraklitova, Ničeova, Marksova ili Bašlarova filozofska misao, kako su neki njegovi kritičari to već istakli. On je tragično završio život nekoliko meseci posle Bledskog kongresa filozofa i sociologa koji se može uzeti kao značajan datum u stvaranju jedne nove klime intelektualne radoznalosti, svekritičnog duha i skepticizma. Svojom poezijom on je na izvestan način tu klimu anticipirao: postao je pesnik ovog vremena ne samo zbog dometa svoje poezije, nego i zato što je ovom trenutku našeg vremena odgovarao baš pesnik intelektualnih dimenzija, sa mišlju koja ponorno treperi nad sopstvenom sudbinom i sopstvenom reči, skeptički i nihilistički rešena da ide do dna. Duh te poezije umnogome je drukčiji od poetskog duha i govora koji su prevladavali prethodne decenije. Brankova pojava pada baš nekako u vreme kad je revolucionarni optimizam u poeziji potko isprilutuje da malaksava; on je bio jedan od poslednjih mladih pesnika koji je dao dug tom optimizmu; senzibilitet pesnika udaljenijem od rata i revolucije koji dolaze posle njega traži nova tematska produbljivanja. To novo i drugačije koje dolazi sa njima jeste i potreba i izraz jedne nove duhovne klime. Branko Miljković nije samo doprinio dolasku i ustaljivanju tog novog; bio je umnogome pesnik koga je oblikovalo naše vreme i njegova najveća žrtva: ovaj koji se igrao vatrom i izgorio.

Petar MILOSLAVLJEVIĆ